

REZÜMÉK

Ács Pál

(ELTE HTK Történettudományi Kutatóintézet)

II. Lajos király és Habsburg Mária elpusztult aranyzíve

Habsburg Mária végrendeletében megemlékezik egy különleges tárgyról, egy láncra függő aranyszívről: "A király, férjem halála óta aranyszívet hordtam magamon, melyet ő is élete végéig viselt volt. Parancsolom, hogy a szív a láncocskával együtt, melyen függ, beolvasszassék s a szegények közt szétosztassék." Tudjuk tehát, hogy Mária férje, II. Lajos is viselt egy ilyen láncra függő aranyszívet. Ezekről az elpusztult tárgyakról Papp Júlia akadémiai doktori értekezésében olvastam először. Milyenek lehettek, milyen alkalomból készülhettek ezek az érdekes ötvösművek? Felmerült bennem egy lehetséges párhuzam. Az Egyesült Királyságban, Birmingham környékén került elő egy királyi ékszer – szerencsés kincskeresők jóvoltából. Egy rendkívüli műgonddal elkészített aranyszívről van szó a hozzá tartozó aranylánccal. A szív egykor VIII. Henriké volt. Hátoldalán egy HK monogram látszik, ami a király Aragóniai Katalin iránt érzett forró szerelmét volt hivatva kifejezni. Ez a szív funkcióját és talán formáját tekintve a párja lehet annak az elveszett aranyszívnek, amelyet »Mohács özvegye«, Habsburg Mária emleget a végrendeletében. Az előadás erről a lehetséges párhuzamról szól, kitérve azokra a motívumokra is, amik arra készíthették "Mohács özvegyét", hogy beolvasszassa a saját emléktárgyát.

Gödölle Mátyás

(Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

„Pro patria pugnans fortiter opperuit.”

II. Lajos király újszerzeményű arcképe

A Magyar Nemzeti Múzeum 2025-ben külföldi műkereskedelemből megvásárolt egy festményt, amely II. Lajost, az 1526. évi mohácsi csatában meghalt Jagello-házi királyunkat ábrázolja. A 16. század első felében, de már vélhetően postumus készült kép stílusjegyei a müncheni központú Barthel Beham műhely szerzőségét mutatják. A fatáblára festett portré ahhoz a fiatal II. Lajost ábrázoló ikonográfiai típushoz tartozik, amelynek eddig mindössze két egykorú emlékét ismertük. Az egyik Hans Krell, II. Lajos udvari festője műveként a bécsi Kunsthistorisches Museum gyűjteményében van, a másik, ismeretlen alkotójú portré pedig a brüsszeli Királyi Képtárban.

A most megvásárolt, az előzőeknél nagyobb méretű portré már ismert volt a szakirodalomban. A kutatás mai állása szerint a nürnbergi származású Barthel Beham festőművész és műhelyének úgynevezett Kis Wittelsbach-sorozatához tartozik, amelyet IV. Vilmos bajor herceg (1493–1550) ajándékként rendelt meg 1535 körül unokatestvérének, Otto Henrik pfalzi választófejedelemnek (1502–1559) és Neuburg várában őrizték. A Kis Wittelsbach-sorozat kisebb formátumú mellkép-portrékból állt (egyenként körülbelül 44 x 34 cm), valamint olyan kortársak portréit is tartalmazta, akik nem a Wittelsbach-házhoz tartoztak, köztük V. Károly császárt és II. Lajos magyar királyt, akit a jelenlegi portré is ábrázol. A portré tehát már Lajos halála után készült egy olyan korábbi előkép után, amely egykor a bajor hercegi udvarban lehetett. A festmény egykor a bajor Szent György Királyi Lovagrend tulajdonában volt és annak letéteként volt kiállítva müncheni Bayerischen Nationalmuseumban 1858–1937 között.

A jó minőségű, a Beham-műhely stílusában megfestett portré a bécsi Hans Krell-festmény mellkép beállítását követi. Azonos a gyöngyökkel díszített kalap formája is, amelyről azonban hiányzik a vastag aranyfonat és a dísztoll. A Lajos nyakában függő ékszer formája is eltérő, a legnagyobb különbség azonban az, hogy a Beham-műhelyből származó képen nincs rajta a bécsi és a brüsszeli portrén is meglévő Aranygyapjas Rend láncja. A legrangosabb Habsburg-házi lovagrendbe 1516-ban, a Habsburg-Jagelló kettős házassági szerződést (Bécs, 1515) követően vették föl az ifjú magyar trónörökös.

Kasza Péter

(SZTE BTK Klasszika-Filológia és Neolatin Tanszék/OSZK-SZTE Kulcsár Péter Historiográfiai Kutatócsoport)

Históriák és metszetek: Buda 1540–1542. évi ostromainak kortárs ábrázolásai és a történeti források

Buda és Pest 1540–1542 között két év alatt számos ostromot élt át és ennek következtében a Habsburg-oszmán vetélkedés egyik legfontosabb frontvonalává, hadszínterévé vált. Leonhard Vels 1540. évi őszi hadjárata még viszonylag csekély figyelmet kapott a korabeli közvéleményben, de az 1541 őszen, Wilhelm Roggendorf vezetésével induló második hadjárat, köszönhetően annak is, hogy a támogató csapatok küldése az éppen zajló regensburgi birodalmi gyűlésen állandóan napirenden volt, már komolyabb visszhangot váltott ki a kortársak körében. A Brandenburgi Joachim vezette, a korabeli katonai elit jelentős tagjait felvonultató vállalkozásról pedig már joggal mondhatjuk, hogy egész Európát megmozgató és lázba hozó esemény volt. Ennek megfelelően számos szöveg, beszámoló, Neue Zeitung, vers, de metszet és térkép is készült a hadi események kapcsán, ami jól jelzi, hogy Budaért és Buda körül folyó küzdelmek jóval túlmutatnak a Gárdonyinál megörökített török hadicsel egyetlen délutánján.

Előadásomban három fő témára kívánok fókuszálni. Egyrészt azt kívánom bemutatni, hogy a korabeli írott források alapján mennyiben igazolható, hogy Erhard Schön híres metszete valóban sok szempontból hiteles ábrázolása a Roggendorf-féle 1541. évi ostromnak. Másodsor azt vizsgálom, milyen viszonyban van Enea Vico számtalan utányomást megért, az 1542. évi pesti ostromot bemutató, látszólag vázlatos metszete a korabeli szövegekkel, elsősorban az események egyik legnagyobb hatású megörökítőjének, Paolo Giovionak 1552-ben nyomtatásban is megjelent munkájával. Végül Virgil Solis, szintén Pest 1542. évi ostromával összefüggésben készült metszetét vizsgálom abból a szempontból, mit mond a metszet a hadjárat résztvevőiről. Kitekintésképpen pedig a hatalmas kudarcként és a Habsburg-hadvezetés totális csődjeként értékelt 1542. évi hadjárat kapcsán a benne résztvevőkről készült metszetek, festmények, szobrok, síremlékek felhasználásával szeretnék arra a provokatív kérdésre reflektálni, igaz-e, hogy Európa cserben hagyta Magyarországot a török elleni harcokban.

Gulyás Borbála

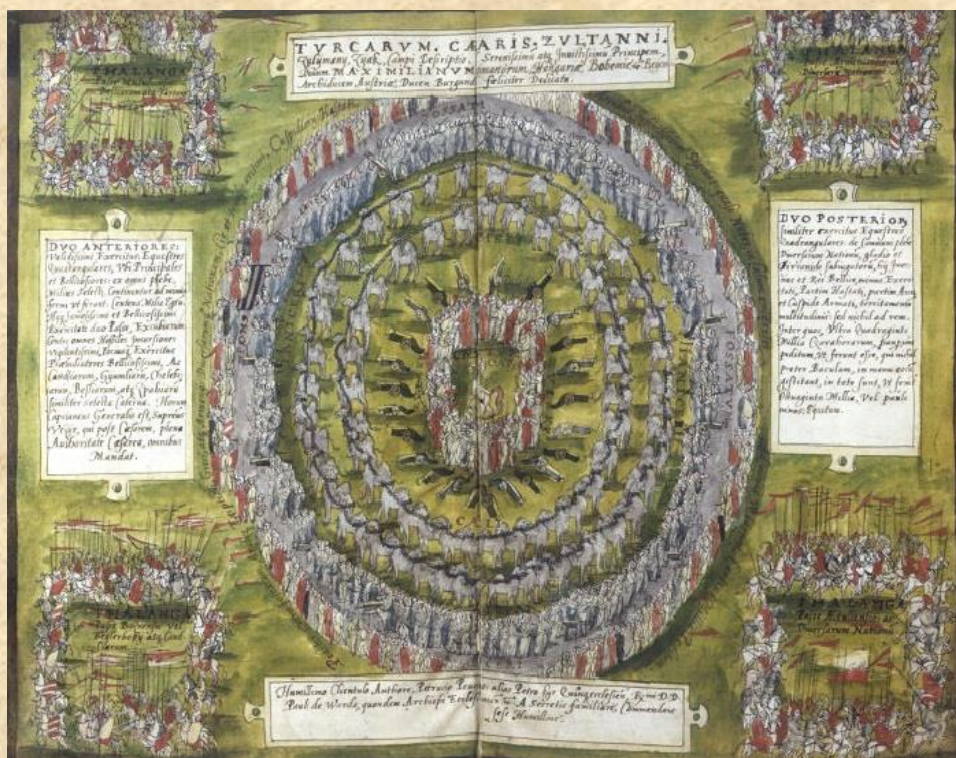
(ELTE HTK Művészettörténeti Kutatóintézet)

Pécsi Kis Péter *Exegeticon*jának képei (1564)

Pécsi Kis Péter *Exegeticon*... (*Magyarázat...miként kell fegyvert fogni...a zsarnok török ellen*) című értekezését 1564-ben ajánlotta II. Miksának. A mű szépen írt, színes képekkel ellátott, gondosan bekötött díszpéldányát azután 1565-ben személyesen juttatta el Bécsben az uralkodónak (Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 8323). Az *Exegeticon*ra elsőként Bessenyei József figyelt fel, aki 1993-ban közreadta a latin szöveget, illetve külön annak magyar fordítását, a képek reprodukcióival együtt.

A szerző, a bevezető után, először az oszmán sereg összeállítását és harcmódorát taglalja, majd pedig egy sikeresnek remélt keresztény hadrend összeállítását ismerteti. A törökök leírásakor részben a saját tapasztalataira támaszkodik, például megemlíti, hogy tagja volt írnokeként és tolmácsként annak az ifj. Niklas Salm és Siegmund von Herberstein vezette császári küldöttségnek, amely 1541-ben Buda alatt járt a szultán táborában.

A szöveget három nagyméretű, kb. 43 × 56 cm-es, vízfestékekkel színezett tollrajz egészíti ki, amelyek egy-egy teljes oldalpárt elfoglalnak a kéziratban. Az igen részletgazdag és dekoratív kompozíciókon a török tábor (fol. 7v–8r), a döntő csatában alkalmazandó keresztény hadrend (fol. 15v–16r), valamint a keresztény táborba szánt szekérvár (fol. 20v–21r) látható. Előadásomban a három ábrázolás lehetséges képi hagyományait vizsgálom.

Pallag Márta
(Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár)

A műhelyből a kabinetbe vezető út

**A 17. század végi visszafoglaló háborúk eseményeit megörökítő
történeti emlékérmek gyártásának, forgalmazásának és gyűjtésének
körülményei**

A török elleni visszafoglaló háborúk eseményeiről hírt adó, verési technikával készült érmek túlnyomó többsége nürnbergi mesterek munkája volt. A birodalmi városban, bár hivatalos pénzverde is üzemelt, az 1680-as években független vállalkozásként négy műhely rendelkezett éremverési engedéllyel. Ezekre a privátverdékre különleges és szigorú szabályok vonatkoztak. Aranyat és ezüstöt kizárólag a pénzverdén keresztül lehetett beszerezni, majd annak pontos felhasználását, az elkészült veretek nemesfém tartalmát, súlyát, sőt esztétikai megjelenését és politikai üzenetét is górcső alá vették a városi tanács alkalmazásában lévő ellenőrök. A magánverdek között a konkurenciaharcok sem voltak ritkák, amelyek azonban kedvezően hatottak az éremverés technológiájának fejlődésére és az új műfajok megjelenésére. Az emlékérmek terjesztésére külön engedélyt kellett beszerezni. De hogyan értesültek a gyűjtők a verdek új kínálatáról? Az éremveréssel foglalkozó műhelyek, ha nyereségesen akartak működni, Európa-szerte szükségük volt a megrendelőkre. Ebben a vonatkozásban kulcsfontosságú szerepet játszottak az ügynökök és azok a nyomtatott éremkatalógusok, amelyek segítségével az uralkodói udvarok és a numizmatika iránt érdeklődő arisztokraták, polgárok pontos tájékoztatást kaptak minden új ajánlatról.

További fontos kérdés, hogy mennyibe kerültek az elkészült emlékérmek, és vajon meddig álltak rendelkezésre a verőtövek, ha azt is figyelembe vesszük, hogy egyes mester szerszámait, verőeszközeit, készleteit örökölhette, illetve felvásárolhatta a műhely következő mestere. Ehhez a kérdéshez értékes forrásokkal szolgál a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának szakkönyvtárában meglévő, 1742-ban Nürnbergben kiadott verőtő katalógus. Szerzője, Caspar Gottlieb Lauffer nemcsak az eladásra kínált érmekről tájékoztatja olvasóit, hanem német nyelven írt előszóban kitér arra is, hogy milyen erényeket indikál- illetve miként szolgálja művelt tulajdonosát egy éremgyűjtemény. Leírja továbbá, hogy minimum hány darabot számít egy már „dicséretre méltó” korabeli éremkabinet vagy, hogy milyen rendezőelveknek kell érvényesülniük a gyűjtés során.

Papp Júlia

(ELTE HTK Művészettörténeti Kutatóintézet)

A törökök legyőzésének ábrázolása a 16–17. századi oszmánellenes háborúk emlékérmein

A 16–17. századi oszmánellenes háborúk emlékérmeinek népszerű motívuma volt a törökök elleni harc sikereinek bemutatása. A több száz példányban előállítható vert érmek – a sokszorosított grafikákhoz hasonlóan – a korabeli propaganda fontos eszközei voltak: a keresztény harcosok elől menekülő, rabságba vetett vagy megölt, alkalmanként kigúnyolt oszmánoknak az ábrázolása azt sugallta, hogy az Európa egy részét másfél évszázad óta uraló, 1683-ban Bécset is megostromló, félelmetes törökök legyőzhetőek. A keresztények diadalát – ezen belül a hadjáratot összefogó és vezető Habsburg Birodalom és uralkodói erejét, hatalmát – és az oszmánok vereségét az éremkészítők változatos módokon mutatták be. A triumfáló hadvezéreket nem csak lovával az ellenség holttestén vagy fegyverein tapodva ábrázolták, hanem antik diadalmenetek résztvevőjeként is, alkalmanként török foglyok által húzott kocsiban ülve. Népszerű volt a törökök legyőzésének ábrázolása a harcok során, illetve a legyőzöttek fegyvereinek, zászlainak bemutatása. Míg a 16. századi műalkotásokon egymással küzdő keresztény és oszmán harcosokat látunk, a 17. század végiek az európaiak katonai fölényét hangsúlyozzák. Számos emlékérmen tűnnek fel – hol valóságos személyek, hol allegorikus alakok mellett – alávetett helyzetű, rabláncra vert török hadifoglyok. Az érmeken találkozunk halott törökök ábrázolásával is, s az európai művészetben önálló képi toposzá vált levágott fejekkel is. A törököket kigúnyoló, nevetségessé tévő kompozíciók – például a török vezér fejétől egy sas lekapja a turbánt – szimbolikus jelentésük mellett életképi jelenetekként is értelmezhetők. A törökök megalázásának eszköze volt kutyaként, vérszomjas vérebként való említése és ábrázolása is. Néhány érmen az egyesült európai seregeket adó országokat jelképező állatok legyőzték a „török kutyát”, másokon a csontot elejtő, a megemésztetlen falatot kihányó vagy a keresztények által visszafoglalt vár kulcsát a győzteseknek átadó kutyát látunk. Ambivalens módon ábrázolták a törököket a békekötések alkalmából készült érmeken: néha legyőzött ellenségként, néha egyenrangú félként jelentek meg. Számos érem a békekötések kapcsán általánosabb értelemben a háború végét, a mindennapi élet újraindulásának lehetőségét hangsúlyozta.

Kanász Viktor

**(HUN-REN PPKE-PTE Fraknói Vilmos Római Történeti
Kutatócsoport; HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum)**

A pórázra kötött kutya. Kanizsa várának kora újkori ábrázolásai

A Kanizsa-patak mocsaras völgyében egy kisebb dombon elhelyezkedő kanizsai vár Szigetvár 1566-os elstét követően a Dél-Nyugat-Dunántúl egyik legfontosabb erőssége, valamint a Balaton és a Dráva között kialakuló főkapitányság központja lett. Innentől kezdve a 17. század végéig kiemelkedő szerepet kapott a keresztény, majd az oszmán védelmi rendszerben. Ebben az időben többször ostromolták az Európa-szerte ismert várat. Ennek következtében a 16–17. századból – elsősorban német és itáliai területekről – különösen nagy számban maradtak fenn különböző típusú képi források (többek közt metszetek, rajzok, térképek, festmények és emlékérmek) a várról, illetve a Kanizsához köthető hadi eseményekről. Előadásomban ezeket az ábrázolásokat mutatom be, külön kiemelve az 1600. és 1601. évi ostromoknak, az 1664-es eseményeknek, illetve a vár blokádjának és visszafoglalásának (1690) ábrázolásait, valamint az eseményhez nem köthető egyéb alkotásokat.

Ennek során felrajzolom az egyes ábrázolás-típusok stemmáját, a típusok szerinti eloszlását, majd bemutatom, hogy az ábrázolások milyen módon segítik elő a történeti és régészeti kutatásokat, milyen visszatérő problémákat okoznak a mai napig, s milyen másodlagos képi programokat hordozhatnak. Ennek során külön kitérek egy ismétlődő motívumra, melynek során Kanizsát annak latin neve, a *Canissa* miatt egy kutyával (latinul *canis*) személyesítették meg. Ehhez felhasználok egy nemrég a Vatikáni Apostoli Levéltár gyűjteményében felfedezett tollrajzot, amely a nunciusi jelentésekhez csatolva mutatja be az 1664-es, Zrínyi Miklós-féle ostrom eseményeit. Végezetül kitérek arra, hogy a legismertebb Kanizsa-ábrázolások hogyan befolyásolják a várral kapcsolatos mai történelmi tudást.

G. Etényi Nóra

(ELTE BTK Történeti Intézet)

Nándorfehérvár emlékezete Belgrád 1688-as visszafoglalásakor közzétett metszetes röplapokon

A figyelemfelkeltő metszetekkel és rövid összegző szövegekkel kiadott röplapok a 16–17. század folyamán az egyik leghatékonyabb nyomtatott műfajként közvetítették az Oszmán Birodalom elleni háború fontos fordulópontjait a széles befogadóközönségnek. Belgrád 1688-as elfoglalásáról – Bécs 1683-as török ostromához és Buda 1686-as visszafoglalásához hasonlóan – nagy számú és kiváló minőségű metszetes röplap látott napvilágot, bemutatva a győzelem katonai és politikai jelentőségét, a nagy tűzérési erőt, de a háború „árát”, a hatalmas anyagi és véráldozatot követelő pusztítást is. Hadmérnöki alaprajzok érzékeltették a terepviszonyokat, az ostrom fázisait, a birodalmi segélyhadak és a császári seregek állásait, az aknautak építését, s a török védők súlyos veszteséget okozó kitöréseit.

A kép és szöveg kölcsönhatásából kibontakozó szimbolikus politikai kommunikáció Belgrádot egyszerre ábrázolta a „Magyar Királyság kulcsaként” és az „Oszmán Birodalom kapujaként”, előrevetítve egy balkáni offenzíva lehetőségét. A képes és szöveges háttérinformációkból a vár és a város török háborúk során játszott kiemelkedő szerepe szintén sokrétűen rajzolódott ki, elsősorban Magyarország három részre szakadásának fontos előzményeként az 1521-es török ostrom, s Oszmán Birodalom ereje Szulejmán szultán uralkodása idején. Amint az 1687 augusztusi nagyharsányi győzelemnél, úgy 1688-ban is előtérbe került a mohácsi csata emlékezete, II. Lajos király halála és ezzel szembeállítva az ország egységét helyreállító I. Lipót császár és a Habsburg-dinasztia reprezentációja. A Hunyadi János és Kapisztrán János vezette 1456-os diadalról Istvánffy Miklós történeti műve, Sigmund von Birken Duna menti városokról készült leírása és Hironymus Ortelius összegzése adta az ismereteket. Az Ortelius-kiadványból Hans Siebmacher először 1602-ben közzétett Nándorfehérvár-metszete 1688-ban is többször megjelent. Egy nürnbergi röplapszerző is azonosítható a tradíció aktualizálása alapján.

1688 őszén XIV. Lajos hadüzenete után új hadszíntér befolyásolta a török háború erőviszonyait, s 1690-ben a török ellentámadás vissza is foglalta Belgrádot, mégis a képes tudósítások mellett művészi igényű vizuális mementók is készültek a fordulópontról, amint Romeyn de Hooghe több vonatkozásban kiadott metszete is bizonyítja. Justus van Nypoort és Johann Marton Lerch Bécsben tett közzé csataképet, madártávlati látképet, hadmérnöki alaprajzot és allegóriát egyszerre kínáló bécsi röplapot. Belgrád bevételéről készült öt nürnbergi röplap közt Johann Jonathan Felsecker vedutája két változatban is megjelent, hangsúlyozva II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem szerepét. A vizuális információk nivóját, a metszetek művészi kvalitását a szövetségesek reprezentációs versengése is növelte.

Basics Beatrix

(Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft.)

„... mélységesen sötét, komor nap volt...”

Buda 1686-os visszavételének ábrázolásai

1683-ban a szövetséges csapatok bécsi, majd párkányi győzelme után szeptember 27-én Esztergom bevételével a törökellenes harcok során Buda visszavétele elérhető közelségbe került. 1683 telén újból előkerült a korábbi terv a török elleni nemzetközi szövetség létrehozására a pápa vezetésével, I. Lipót császár, a lengyel király, a spanyol király, Velence, Toszkána, a Máltai Lovagrend, Oroszország, a román fejedelemségek és Apafi Mihály erdélyi fejedelem részvételével. A Szent Ligát létrehozó szerződést a következő év tavaszán írták alá. Ezt követően indult meg az a hadjárat, amelynek fő célja Buda visszafoglalása volt. Maga az esemény egész Európában nagy visszhangot keltett, nem meglepő tehát, hogy képi bemutatására nagy igény mutatkozott

Az 1686-os ostrom ábrázolásai általában a szeptemberi utolsó rohamot mutatják be, nagy többségük grafika. A 17. században a sokszorosított grafika ritkán jelentett önálló műalkotást. Vagy könyvillusztráció volt, vagy röplap, ahol általában a rézmetszet, vagy rézkarc technikával készült jelenet alatt szöveges részt helyeztek el, a kép kiegészítése, magyarázata céljából. A veduta, a látkép jellegzetes műfaja is alkalmas volt ostromok ábrázolására, használták is gyakran, azzal a sajátos megoldással, hogy a helyszínt madártávlatból, a csatajelenetet pedig szembenézetből mutatták be ugyanazon a kompozíción belül. Művészi szempontból legalább olyan sokfélék voltak a grafikák, mint a megfogalmazás módja tekintetében, azaz az egyszerű katonai felméréstől kezdve a mozgalmas, a képtípus előzményeinek eredményeit összegző és használó csataképig sokféle változattal találkozhatunk. Természetesen a reprezentatív ábrázolások sem maradtak el: nagyméretű festmények, falikárpitok, domborművek témájaként is megjelent a hadiesemény. A készítőik köre is változatos volt; névtelen alkotótól kezdve a korszak leghíresebb művészeinek körével bezárólag nagyon sokan választották témául az ostrom eseményeit.

Serfőző Szabolcs

(Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Az ellenfél levágott feje mint trófea

Mohácstól délnyugatra, Sátorhely község mellett 1960-ban és 1976-ban öt tömegsír került feltárássra, amelyekből mintegy 1500, nagyrészt 20-40 év közötti férfi csontváza került elő teljes összevisszaságban. A csontvázak helyzete azt mutatta, hogy a holttesteket egymásra dobálták. A II. számú tömegsírban számos fej nélküli törzset és törzs nélküli koponyát találtak. A sírokat 2020-tól kezdődően újra feltárták és antropológiai vizsgálatnak vetették alá a csontokat. A koponyaalap, a nyakcsigolyák és az állkapcsok vágott sérülései alapján ez arra világított rá, hogy a csata után a török fogásba esett foglyokat tömegesen végezték ki a tarkóra mért vágással, vagyis a foglyok nagy részét lefejezték.

Az ellenfél lefejezése bevett szokás volt az oszmán seregben: Ibrahim Pecsevi (száz évvel későbbi) krónikája szerint miután a magyar sereg egyik fővezére, Tomori Pál kalocsai érsek elesett a mohácsi csatában, a törökök levágták a fejét és Szulejmán szultánhoz vitték, aki azt kopjára tűzve körbehordoztatta a katonai táborban, majd a szultán sátra előtt tették közszemlére. Katíb Mohammed Záim krónikája ugyancsak megemlékezik arról, hogy „a gyaurok fejeiből több halom emelkedett Mihács mezején”, amint Dselálzáde Musztafa verses krónikája is kiemeli, hogy a mohácsi csatában „A gyaurok levágott fejei lehullottak / Nézésükre a hit harcosai összefutottak.”

Az ellenfél fejének levágása és trófeaként, azaz győzelmi jelvényként történő felmutatása az emberiség történetének olyan antropológiai állandója, azaz visszatérő jelensége, amelynek előfordulását a legkülönbözőbb kultúrákból és korszakokból ismerjük, keleten és nyugaton egyaránt. A kora újkori közép-európai művészetben a keresztény és török katonák levágott fejének motívuma az Oszmán Birodalom elleni harc egyik ikonikus jelvévé vált. Az előadás ezen ábrázolások közül válogatva tekinti át a képi toposzá váló motívum funkcióit és jelentéseit.

